

UDK 202/904

ISSN 0350 - 1639

***MACEDONIAE
ACTA
ARCHAEOLOGICA***

Број 14

1993-1995

Maced. acta archaeol. Број 14 Страни 1– 272 Скопје 1996

ТРАЈЧЕ НАЦЕВ – Штип
 МАРЈАН ЈОВАНОВ – Скопје

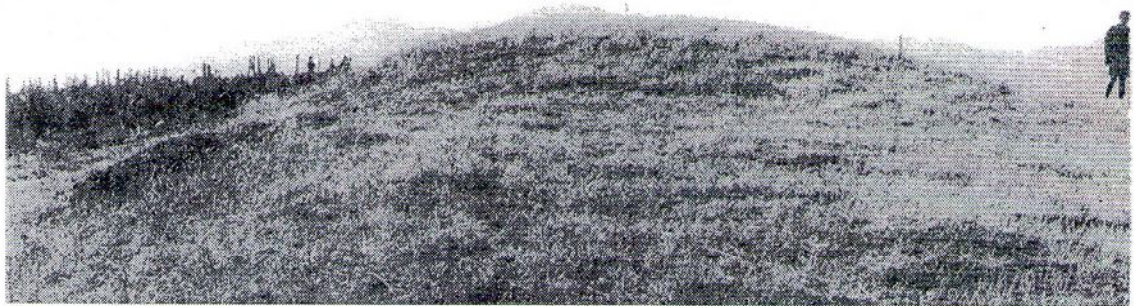
ЛОКАЛИТЕТ "ОРЛОВА ЧУКА" - ТУМУЛ III

Југоисточно од с. Стар Караорман, на 3 км источно од Штип, на низок гребен што се спушта од последните расклони на планината Плачковица кон коритото на р. Брегалница, се наоѓа група од 10 тумули распоредени во низа, на меѓусебна оддалеченост од 20 - 40 м. Најголемиот меѓу нив, поради својата доминантност над околниот терен наречен Орлова Чука, му го дал името на целиот локалитет. Оваа маркантна група тумули била цел на археолошки истражувања во повеќе наврати, а според добиените резултати е вреднувана во периодот на полното железно време во Македонија, односно кон крајот на VIII и во текот на VII век пр. н. е.¹

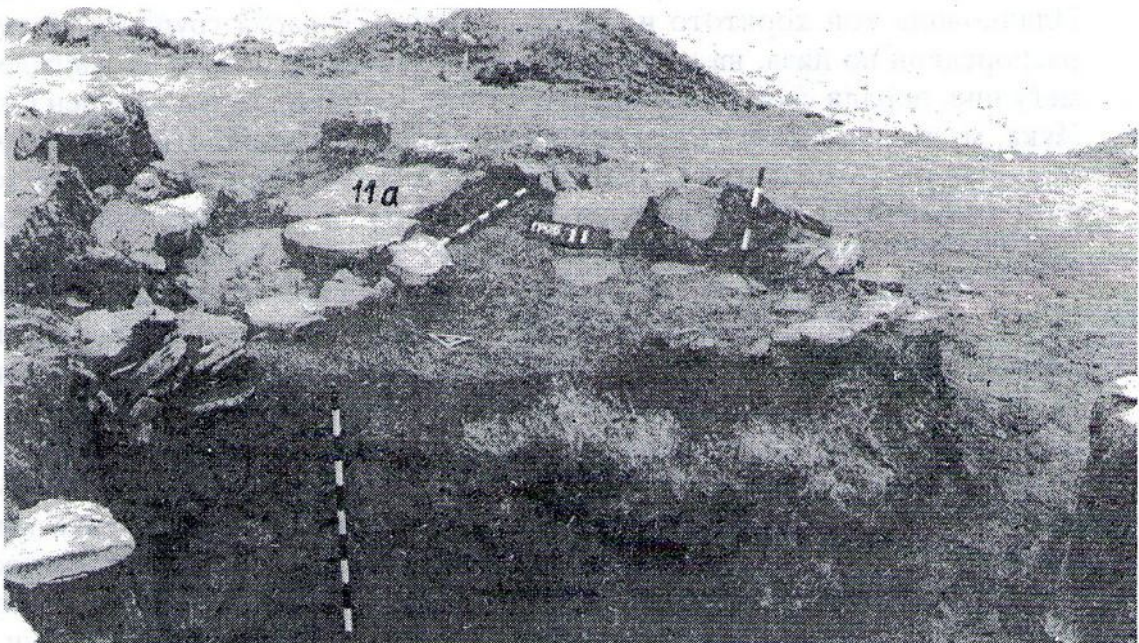
Со цел да се добие покомплетна слика за погребувањата под тумули на овој простор, како и попрецизно временско детерминирање од локалитетот, во летото 1994 година беше изведено археолошко ископување на најголемиот во групата, тумулот бр. III.² Тумулот има правилна кружна форма со пречник од 18 м во основата и височина од 2 м (Сл. 1). Првобитната височина на тумулот веројатно била нешто поголема, но под дејство на ерозивните сили земјениот покривач се истенчил, така што на неколку места беа видливи камењата од кругот во чија внатрешност се поставени гробовите. Овој круг во најголем дел е формиран од тенки камени плочи, а наместа се употребени покрупни, делумно обработени блокови, поставени најмногу во три реда еден врз друг. Вака формираниот прстен значително се разликува од оние порано истражените тумули, кои биле опкружени со големи парчиња кршен камен, а околу тумулот VI бил по-

¹ И. Микулчиќ, Могиле од Орлова Чука кај село Караорман, Зборник на Штипскиот народен музеј II, Штип 1961, 47-64; Р. Пашиќ - Винчиќ, Археолошка испитивања на локалитету Орлова Чука код села Стар Караорман, Старице XXI, Београд 1972, 129-134; Р. Пашиќ, Орлови Чуки, некропола под тумулима, Археолошки преглед 1987, Љубљана 1989, 78-79.

² Ископувањето го изведе Заводот за заштита на спомениците и Народен музеј - Штип. под раководство на кустосот Трајче Напев. За повременото учество и

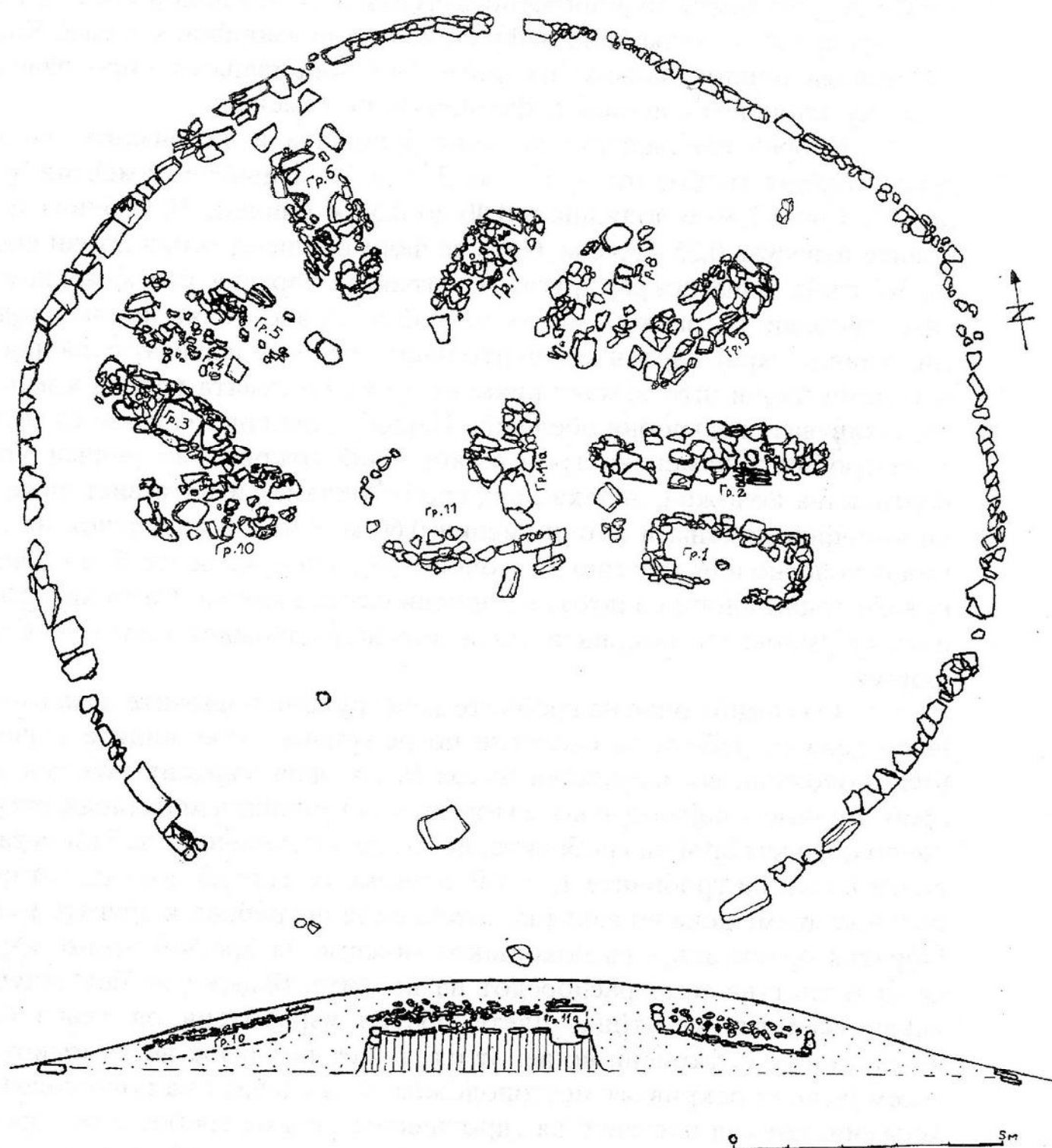
Сл. 1 Изглед на тумулот III (пред ископување)
Fig. 1 View of the tumulus III (before the excavations)

Сл. 2 Гроб 11 (отворен) и Гроб 11а (пред отворање)
Fig. 2 Grave 11 (opened) and Grave 11a (prior to its opening)

дигнат вистински ѕид висок и до 0,80 м.³ Со ископувањето беа констатирани 10 гробни конструкции, радијално распоредени околу еден поголем, централно поставен гроб (Цртеж 1). Централниот гроб, означен како гроб 11, со своите димензии и конструкција, значително се издвојува од другите. Во средишниот дел на просторот предвиден за подигање на тумулот била насипана платформа од глина со димензии 4 x 4 м и височина од 0,5 м. Врз неа, во сувосидица од кршени камења и делумно обработени правоаголни блокови, била формирана гробната комора со димензии 3,80 x 3,20 м, со правец на протегање *и-з*. Западната страна на гробот има апсидална форма,

³ И. Микулчиќ, Могили од Орлова Чука, 49.

Цртеж 1. Основа и пресек на тумул III
 Drawing 1. Base and section of Tumulus III

додека источната и северната страна биле доста оштетени со подоцнежно вкопување на уште еден гроб означен како 11 а (Сл. 2). Дното на централниот гроб било поплочено со тенки камени плочи, а за покривање биле употребени исти такви плочи врз кои потоа се нафрлани поситни аморфни камења.

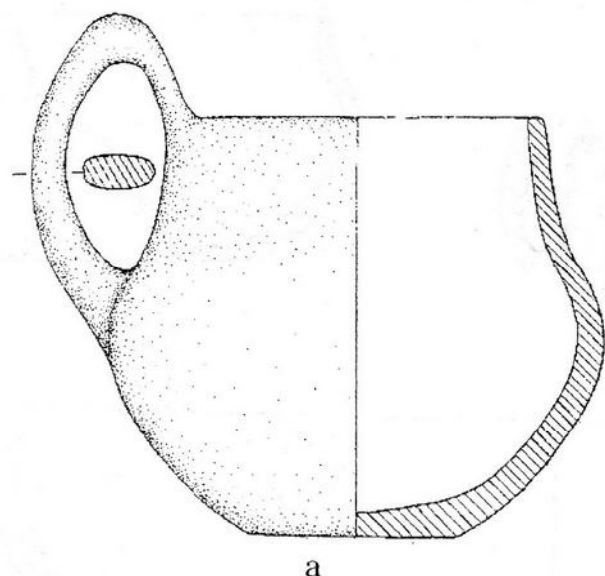
Другите гробови, според конструкцијата, можеме да ги поделиме во две групи. Во едната група спаѓаат гробовите 1 и 9, кој бил целосно униш-

гроб 1 целото дно било поплочено со тенки плочи, а покојникот бил засипан со земја врз која потоа биле нафрлани помали аморфни камења. Кај гроб 9 изостанува поплочувањето на дното, но покривањето било изведено со неколку плочи врз кои биле нафрлани ситни камења.

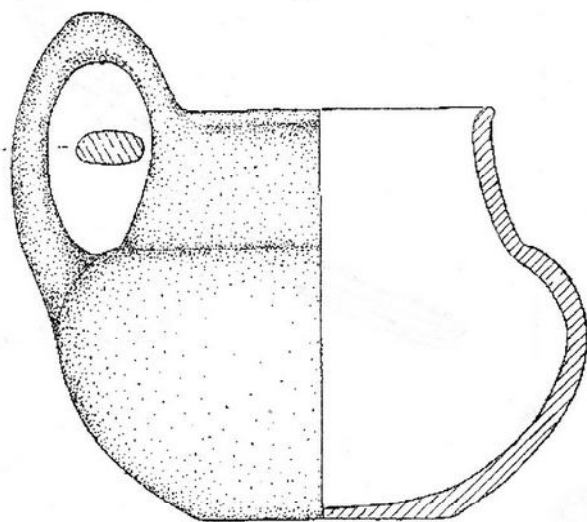
Според сличностите во конструкцијата и димензиите, во другата група спаѓаат гробовите 3, 4, 5, 6, 7, 8 и 10. Нивните димензии варираат помеѓу 1,60 и 1,80 м должина и 0,40 до 0,50 м ширина. Длабочината на гробовите изнесува 0,35 - 0,40 м. Сите се формирани од тенки плочи поставени во 3-4 слоја, една покрај друга. На страната свртена кон камениот прстен сите гробови се затворени со поголема правоаголна плоча, додека на спротивниот крај, свртен кон централниот гроб, се јавуваат една или повеќе поголеми плочи што немаат никаква врска со самата гробна комора, туку претставуваат надгробни обележја. Најдобра потврда за ваквото толкување е надгробниот камен на гроб 4, кој беше откриен во речиси интактна, вертикална положба, додека пред гроб 6 била подигната вистинска могила од аморфни камења и плочи високи 0,60 м. Сите, со исклучок на гроб 10, имаат целосно или делумно поплочено дно, а покривањето било изведено со повеќе тенки плочи со потоа нафрлани ситни камења. Само кај гроб 3, над вака формираната покривка, била положена масивна плоча со квадратна форма.

Од самиот опис на гробните конструкции и нивните димензии веќе е јасно дека се работи за скелетни погребувања. Покојниците најверојатно биле положени во испружена положба со глави свртени кон централниот гроб. Велиме - најверојатно, затоа што остеолошки материјал отсутствуваше во поголем број од гробовите, но, според откриените заби и остатоци од долги коски во гробовите 1, 3 и 9, можеме со голема доза на сигурност да претпоставиме дека во ваква положба биле погребани и другите покојници. Обратна ориентација на покојникот можеме да претпоставиме кај гроб 7, на што упатува само распоредот на наодите, бидејќи не беа зачувани никакви скелетни остатоци. Двете обетки изработени од тенка бронзена жица, кои беа откриени во делот од гробот поблизок до камениот прстен, сосем јасно ја откриваат местоположбата на главата на покојникот, додека керамичкиот сад поставен на спротивниот крај од гробот е во спротивност со местоположбата на садовите во гробовите 1, 8 и 9. Ширината на централниот гроб секако остава можност и за погребување во згрчена положба, но поради отсуство на остеолошки материјал, и ова прашање останува отворено. Единствено неколкуте заби пронајдени во западниот (апсидален) дел од гробот укажуваат на местоположбата на покојниковата глава.

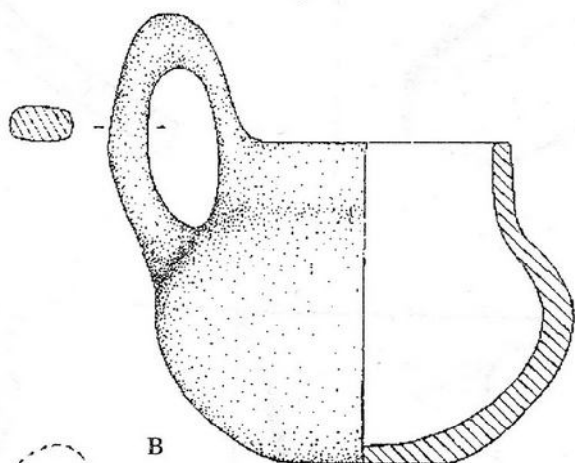
Споредено со порано истражените тумули од овој локалитет, слободно може да се каже дека количеството подвижен археолошки материјал, како гробен, така и вонгробен, е изненадувачки мало. Од вкупно 12 гроба, само во 4 беа откриени керамички садови (во гробовите 1, 7, 8 и 9), остатоци од железни предмети содржеа гробовите 1, 4, 8, 9 и 11, а делови од накит само гробовите 4 и 7. Ништо поголемо не е ни количеството кера-

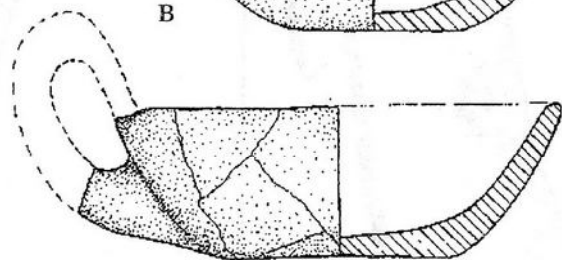
а

б

в

г

Т. I а-г. Садовиод гробовите 1, 9, 8, и 7

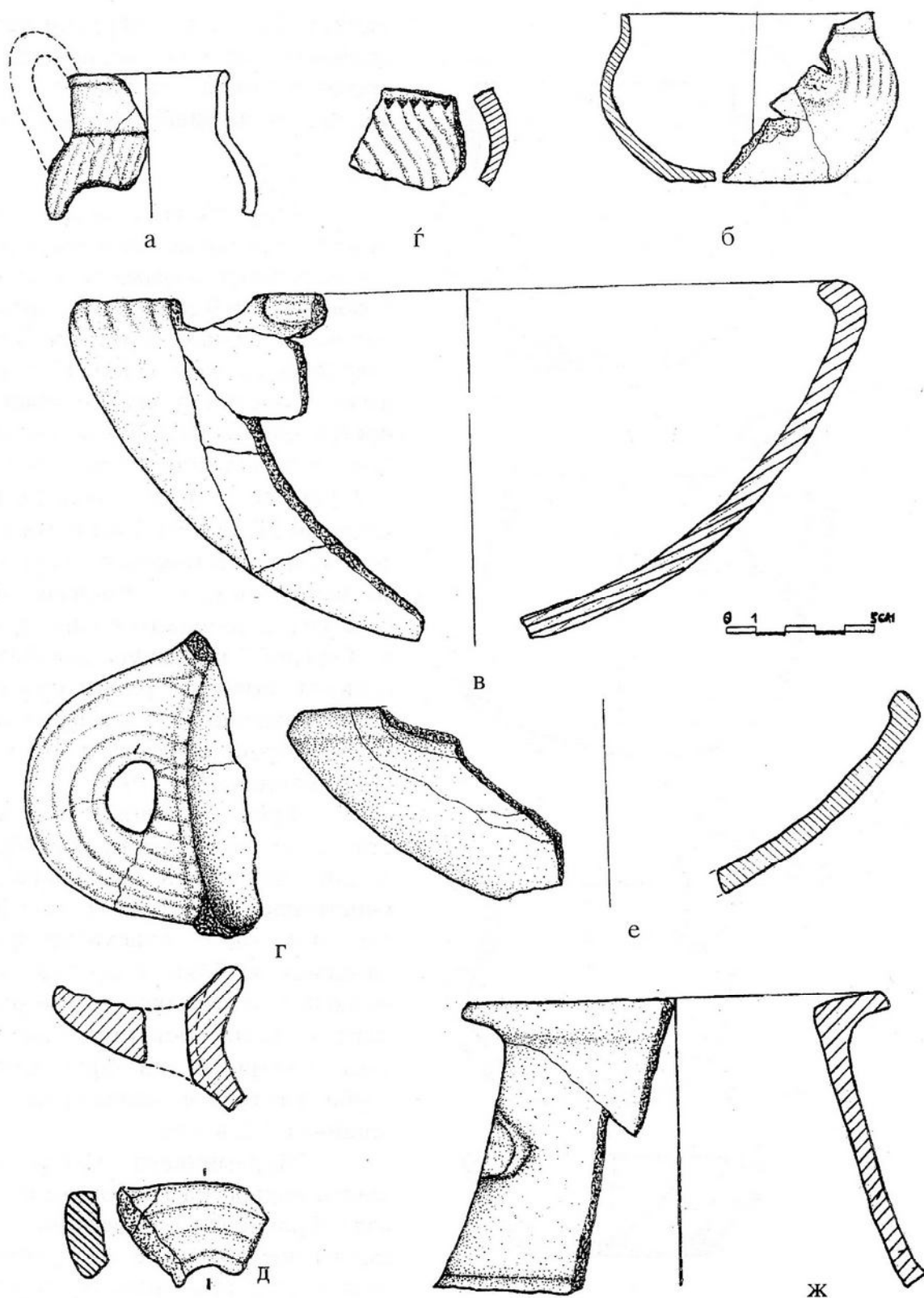
мички фрагменти откриени надвор од гробовите (главно концентрирани во просторот околу гробовите 4, 5 и 6, но под нивото на нивното погребување.

КЕРАМИКА:

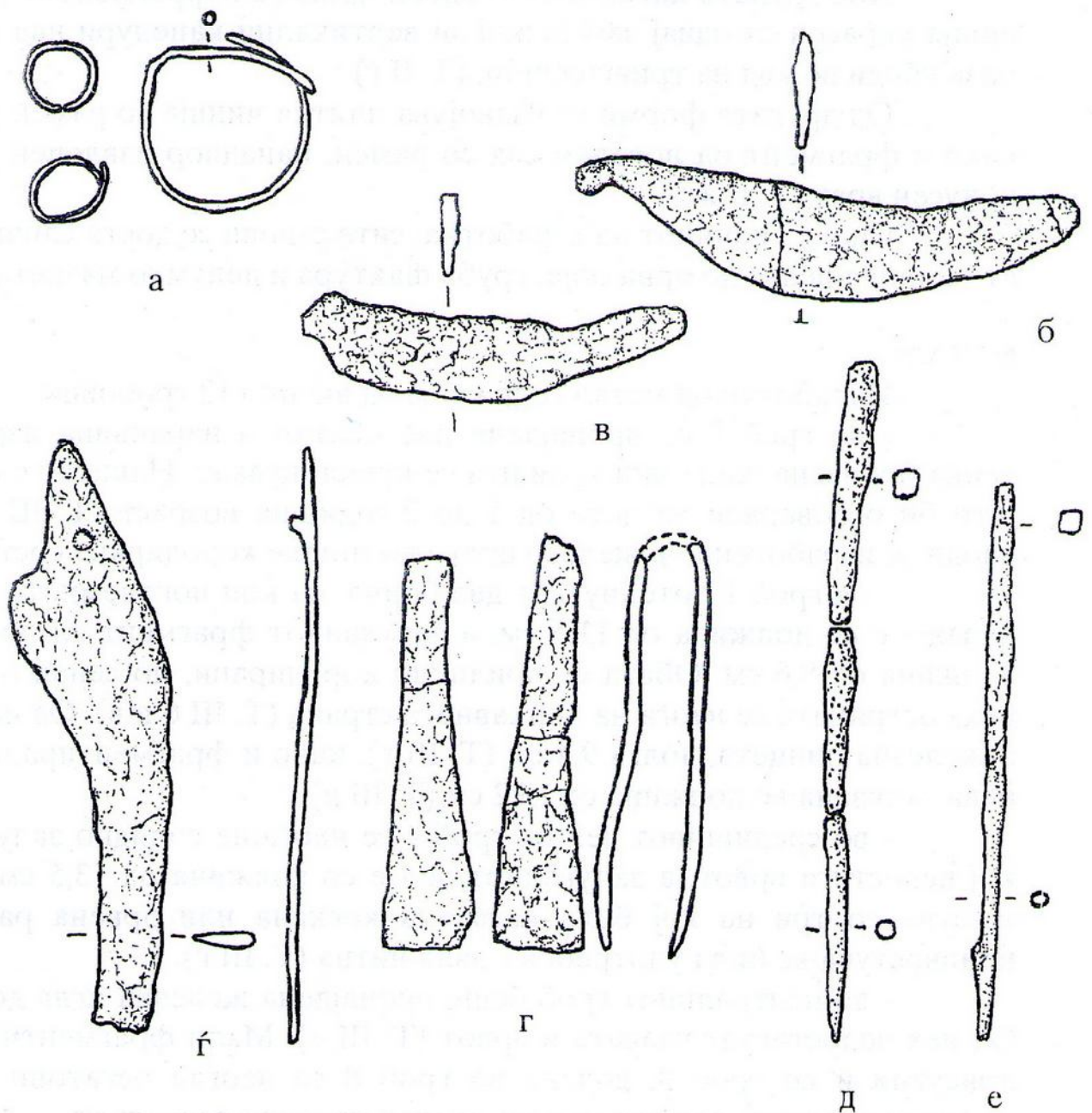
Она што веќе на прв поглед паѓа в очи е различноста помеѓу гробната и вонгробната керамика. Садовите од гробовите 1 и 9 се бокали со рамен раб, цилиндричен врат и топчест стомак кој завршува со рамно дно. И двата садови имаат по една рачка со елипсоиден пресек која го надвишува работ. Изработени се од глина и примеси на кварц, а печењето е нерамномерно, црвено-кафеаво (Т. Iа и б). Кон истиот тип садови припаѓа и бокалот од гроб 8, кој е со нешто помали димензии, подобро текстурирана фактура, а печењето е сиво-црно. (Т. Iв). Од гроб 7 потекнува плитката конусовидна шолја со рамен раб и рачка која го надвишува. Садот е со сиво-црвена боја, груба фактура и делумно мазнета површина (Т. Iг).

Гробен прилог веројатно претставувале и фрагментите од двете шолји пронајдени на просторот во уништениот гроб 2. По формата и фактурата се многу блиски до претходно споменативе бокали, но со помали димензии, а на стомакот се декорирани со плитки, косо поставени канелури. И двете шолји се сиво-црно печени, со груба фактура и делумно мазнета површина (Т. II а и б).

Керамичкиот материјал пронајден надвор од гробовите го сочинуваат фрагменти од десетина различни садови чие присуство во тумулот може да се поврзе единствено со погребувањето во централниот гроб, односно сета га гозба приредена во чест на

Т. II. Фрагменти од садови најдени надвор од гробовите
Pl. II. Fragments of pottery discovered outside graves

Т. III. а. Обетки и белезица (гроб бр. 7); б-д. бричеви, пинцета и игла (гроб бр. 1);
ѓ. нож (гроб бр. 4); е. игла (гроб бр. 11)

Pl. II. а. Ear-rings and a braceled (Grave 7); б-д. razors, tweereps and needle (Grave 1);
ѓ. blade (Grave 4); е. needle (Grave 11)

родоначалникот. До ваква констатација не води фактот што сите овие фрагменти се пронајдени под нивото на вкопување на другите гробови, односно на нивото на протохумусот. Со поквалитетна изработка се издвојува фрагментот од длабока чинија со вовлечен раб, декориран со плитки, косо поставени канелури. На самиот раб биле хоризонтално поставени најмалку две рачки (Т. II в). Кон ваков или сличен тип чинии припаѓале и полукружните лентести рачки, хоризонтално поставени на плитки канелури, кои се

Кон групата канелирани садови припаѓа и фрагментот од стомак од шолја украсен со одвај забележливи вертикални канелури над кој се наоѓа низа убоди во вид на триаголници. (Т. II ѓ).

Од другите форми се издвојува плитка чинија со рамен раб (Т. II е), како и фрагмент од поголем сад со рамен, нанадвор извлечен раб и висок конусен врат (Т. II ж).

Според начинот на изработка, сите садови се доста слични, т. е. имаат темнокафеава до црна боја, груба фактура и делумно мазнета површина.

МЕТАЛ:

Изработки од метал содржеа 6 од вкупно 12 гробови:

- во гроб 7 се пронајдени две обетки и нараквица изработени од тенка бронзена жица чии краишта се преклопуваат. Накитот е со димензии што би одговарале на дете од 1 до 2-годишна возраст (Т. III а). Другите наоди се изработени од железо што е во мошне кородирана состојба.

- од гроб 1 потекнуваат два брича, од кои поголемиот - целосно зачуван - е со должина од 11,5 см, а зачуваниот фрагмент од помалиот е со должина од 8,6 см. Обата се прилично кородирани, но сепак е сосем јасно дека острицата се наоѓа на конкавната страна (Т. III б и в). Од истиот гроб е и железна пинцета, долга 9,4 см (Т. III г), како и фрагментираната железна игла зачувана во должина од 15,2 см (Т. III д).

- во средишниот дел на гроб 4 се наоѓаше солидно зачуван нож, од кој недостига врвот, а зачуваниот дел е со должина од 13,5 см. Ножот завршува со трн на кој била насадена коскена или дрвена рачка, за чие прицврстување била употребена мала нитна (Т. III ѓ).

- во централниот гроб беше пронајдена железна игла долга 12,5 см. Од неа недостигаат главата и врвот (Т. III е). Мали фрагменти од игла беа присутни и во гроб 9, додека во гроб 8 се наоѓаа остатоци од поголем железен предмет, веројатно нож, за жал целосно распаднат.

Надвор од гробовите беше пронајден само еден метален предмет, т. е. мал железен обрач откриен помеѓу покривните камења на гроб 3.

АНАЛОГИИ И ДАТИРАЊЕ:

Тумулот број III по својата архитектура, начин на погребување и гробните прилози, покажува значително отстапување не само од претходно истражуваните тумули од овој локалитет⁴, туку и од другите досега истражени тумули по текот на реките Брегалница⁵ и Вардар⁶. Според внатреш-

⁴ Види заб. 1.

⁵ М. и Д. Гарашанин, Археолошка ископавања у селу Радању на локалитету Криви Дол, Зборник на Штипскиот народен музеј I, Штип 1959, 24-27; В. Санев, Могилите од Куново-Чуки кај село Оризари - Кочанско, Зборник на Археолошкиот музеј VIII - IX, Скопје 1978, 7-20; Д. Мийчевски, Кунови Чуки кај Оризари - Могила II, Maced. acta archaeol. 11, Скопје 1990, 59-77.

ната структура и начинот на погребување, се чини дека овој тумул е најблизок до големиот родовски тумул во Беранци⁷, а преку него - и со тумулите од раното железно време во Вергина⁸.

Иако гробните конструкции покажуваат отстапување од камените ковчези-цисти кои се јавуваат во тумулите во Пелагонија и Вергина, сепак во основа ја спазуваат идејата за погребување во правоаголни цисти, користејќи го за нивно формирање најдостапниот материјал - кршениот камен и тенките плочи, со кои изобилува околниот терен. Правоаголните конструкции од кршен камен се јавуваат и кај поголемиот број гробови од тумулот VI, како и двата гроба од тумулот I од Орлови Чуки⁹. Најверојатно на овој тип гробови припаѓаат и оние од соседната некропола од могилите на локалитетот "Криви Дол" кај Радање¹⁰, а мошне слични се и гробовите од могилите на локалитетот "Дабици" кај Сопот.¹¹

Што се однесува до подвижниот археолошки материјал, меѓу откриените предмети отсутнуваат хронолошки поосетливи, така што временската определба ја вршине не само врз основа на овде пронајдените артефакти, туку уште повеќе - врз основа на материјалот кој овде не се јавува, а е во поголема мера присутен во другите тумули од Орлови Чуки и на поширокиот простор по текот на Брегалница и среден Вардар.¹²

- Бокалите со една рачка што го надвишува работ, без никаква декорација, секако се продолжение на бронзеновременските традиционални домашни форми, а нивната еволуција може да се следи и во текот на целото железно време во Македонија. Ваквите садови од Варош кај Прилеп долго време биле третираны како ранобронзеновременски¹³, а во непосредната близина е откриено и керамичко депо во чиј состав влегуваат повторно бокали, по форма и начин на изработка мошне слични со овие од Орлови Чуки¹⁴. Споредени со истите вакви садови од Кастанас, благодарение на прецизната стратиграфска и хронолошка определеност на овој локалитет¹⁵, керамичките гробни прилози од тумулот III би можеле да ги сместиме во

⁶ Д. Миџревски, Протоисториските заедници во Македонија преку погребните ритуали, форми и обичаи (докторска дисертација), Скопје 1994, 116.

⁷ I. Mikulčić, Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza, Skopje - Beograd 1966, 13.

⁸ Д. Миџревски, Протоисториските заедници, 131; Hammond N. G. L., 1982 - Illiris, Epirus and Macedonia in the early Iron Age, SAN vol III-1.

⁹ И. Микулчиќ, Могили од Орлова Чука, 49.

¹⁰ Д. и М. Гарашиќ, op. cit. 24-27.

¹¹ Д. Миџревски, Протоисториските заедници, 116.

¹² Ibid. 141-175.

¹³ Б. Киџановски, Ранобронзенодопски гробови од Варош кај Прилеп, Maced. acta archaeol. 4, Прилеп 1978, 33-55.

¹⁴ ... ш кај Прилеп, Maced. acta

рамките на раното железно време во Македонија, односно втората половина на IX, а најдоцна до почетокот на VIII век пр. н. е.

- Во прилог на ваквото датирање оди и вонгробниот керамички материјал. Чиниите со вовлечен канелиран раб на територијата на Македонија, за првпат ќе се јават кон крајот на XII век пр. н. е. на неколку локалитети по долината на Вардар и на најдобар начин ги илустрираат продорите од Централен и Северен Балкан кон југ, познати како Егејски селидби.¹⁶ Канелираната керамика во текот на железното време ќе се одомаќини на почвата на Македонија, но нејзиното туѓо потекло е веројатно причината што во раното железно време ја среќаваме надвор од гробовите, додека во точно утврдениот, канонизиран погребен ритуал се користат садови чии форми припаѓаат кон повеќе вековната домашна традиција.

- Малобројните предмети од железо, како и накитот од тенка бронзена жица, се производи што се јавуваат во голем временски интервал, така што не можат многу да придонесат за попрецизно датирање на овој тумул. Бричевите, пинцетата и иглите се дел од тоалетниот прибор присутен во машките гробови уште од преодниот период¹⁷, а на територијата на Македонија се присутни сè до средината на V век пр. н. е.¹⁸

Според погоре изнесените податоци, на мислење сме дека тумулот III од Орлови Чуки претставува најстар од досега истражените тумули на овој локалитет, а според досегашните сознанија за тумуларните погребувања во Македонија временски би уследил по најстарото погребување во тумулот од Висои - Беранци, односно во почетокот на железното време во Македонија, период на голема културна стагнација предизвикана од т. н. Големи Егејски селидби.¹⁹

¹⁶ Д. Митревски, Протоисториските заедници, 54-55.

¹⁷ Ibid. 65.

¹⁸ З. Георгиев, Архајски тоалетни реквизити од долното Повардарје, Год. збор. на Фил. фак. 8, Скопје 1982, 97-104.

¹⁹ Д. Митревски, op. cit. 140.

RAJČE NACEV – Štip
ARJAN JOVANOVIĆ – Skopje

SUMMARY

THE SITE OF "ORLOVA ČUKA" - TUMULUS III

Tumulus III is the largest one in the group of 10 tumuli at the site of Orlova čuka near Štip.

The excavations in 1994 yielded 10 graves radially arranged around a larger central grave. The graves are surrounded by a circle of stones measuring 18 m in diameter. The central grave has been raised on a clay platform at 0,5 m elevation and built of stone blocks and amorphous stones. The other graves are built of crushed stone slabs forming rectangular grave pits of cist type. These graves were dug into an already existing barrow heaped in honor of the tribe father, i.e., the deceased buried in the central grave.

Clay pottery has been discovered in four of the graves including jars with flat rim, cylindrical neck, ball-shaped body and a handle surmounting the rim. Fragments of a dozen of vessels have been found outside the graves, most frequently decorated with low cannelures. Several iron objects have also been discovered in the graves: a blade, two razors, tweezers and three fragmentary needles, as well as two earrings and a bracelet made of thin bronze wire.

The dimensions, form and structure of the actual tumulus, as well as the grave finds and the movable archaeological material point out that the inhumations are